

Lacera

Butlletí de l'entitat Lacera
Cercle d'Estudis Llorençans

novembre
2020

BUTLLETÍ
25è

- Editorial
- Noves notícies del Dalmau
- La fàbrica de Cal Roma
- Valls, Rius i Rieres
- Les nostres orquídies
- Recordant el festival de titelles
- La Ratafia
- Miscel·lània

1541. Apoca de dot de Joan Genescar a Dalmau

TOR NEM- HI!!!

Després de quatre anys de silenci, la gent de Lacera reprenem la nostra activitat. Ho fem amb la il·lusió de treballar altra volta per la cultura al nostre poble i amb els ànims renovellats gràcies a la incorporació de nous membres a l'associació.

L'etapa que encetem, com correspon a tot procés de veritable renovació, presenta novetats significatives respecte el període anterior. La primera i més important fa referència a la temàtica de la nostra revista. Si fins el 2016 els articles de Lacera quedaven limitats estrictament a la història, a partir del número que teniu a les mans els camps d'estudi s'obren a qualsevol disciplina sempre i quan es circumscriuin al terme de Sant Llorenç Savall i els seus entorns. Més enllà de la història, que sens dubte seguirà essent el pal de paller de la nostra activitat, volem obrir-nos al coneixement i a la difusió de qualsevol aspecte de «l'univers» llorençà. Botànica, zoologia, etnografia, geografia, lingüística... qualsevol disciplina acadèmica hi serà benvinguda. Prova d'aquest canvi de rumb és la revista que teniu al davant, amb un article sobre les orquídiades de Sant Llorenç Savall, profusament il·lustrat amb excel·lents fotografies.

L'altra gran novetat és el format de la nostra publicació. La revista clàssica en paper desapareix, cedint pas a la revista digital. Segurament a alguns de vosaltres, especialment als lectors més veterans, això us suposarà un maldecap. Adaptar-se a les noves tecnologies no és senzill, però les limitacions econòmiques ens hi empenyen. Editar una revista semestral en paper, parcialment en color, és una meta que queda fora de l'abast d'una entitat modesta com la nostra. En contrapartida, la revista sortirà amb una periodicitat anual i un número de pàgines molt superior al que solia

tenir anys enrere. I el medi ambient ho agrairà, per descomptat. Gràcies a la col·laboració de l'Ajuntament, la revista serà accessible des de la web municipal. Si ho desitgeu, podreu imprimir-vos tants exemplars com vulgueu de forma gratuïta.

Més enllà de la publicació, Lacera té projectades múltiples activitats culturals, des de xerrades a exposicions, a banda de les clàssiques col·laboracions amb l'escola Josep Gras i amb diverses entitats municipals. Només ens cal deixar del tot enrere la crisi sanitària per poder tirar-les endavant.

Per acabar, aclarir que en aquest número vint-i-cinc hi trobareu un total de set articles, fruit de sengles autors i autores. En el camp de la història, en Cesc Roma evoca l'antiga fàbrica de cal Roma, ben coneguda de tothom; en Jordi Guillemot ens ofereix una interessant aproximació als noms i cognoms llorençans del segle XIX; en Jaume Valls Vila ens fa cinc cèntims de les importants troballes documentals a la masia del Dalmau i en Josep Maria Noguer aporta una impactant història gràfica de Plaça. En Jaume Valls Droguet col·labora amb un article sobre el malaguanyat Festival de Titelles, a mig camí de la història i l'etnografia. L'Albert Vicens (text) i en Josep Maria Noguer (fotografies) s'endinsen en el món de les plantes de la mà de les espectaculars orquídiades. El llistat el tanca la Mertxe Pamplona amb un escrit d'etnobotànica pura sobre l'elaboració de la ratafia... amb recepta inclosa!

Set autors i autores és una bona xifra per començar, però ens agradaria que de cara al proper número encara fos més elevada. Per això fem una crida a col·laborar amb Lacera. La nostra intenció és que aquesta esdevingui la revista del poble... la revista de tothom. Què esperes per escriure quatre ratlles?

*Butlletí de l'entitat Lacera
Cercle d'Estudis Llorençans*

Any XV (Segona Època)
Número 25
Novembre 2020

Adreça postal: **C/ Sant Feliu, 2
08212 Sant Llorenç Savall**

Direcció: **Albert Vicens Llauredó**

Redactors: **Jordi Guillemot Marcet, Josep Maria Noguer Palmieri,
Mertxe Pamplona Fernandez, Francesc Roma Millan,
Jaume Valls Droguet, Jaume Valls Vila i
Albert Vicens Llauredó**

Fotografies: **Arxiu Lacera, Jordi Guillemot Marcet,
Josep Maria Noguer Palmieri i Albert Vicens Llauredó**

Disseny: **l'estudi**

Noves notícies del Dalmau

Un llegat documental
aporta llum al passat del mas

El juny de l'any 2018 el director de l'Arxiu Comarcal de Terrassa Joan Soler, rebia de mans de Joan Vallhonrat, cap de l'oficina comarcal del Vallès Occidental del Departament d'Agricultura de la Generalitat, una capsa i una maleta amb diversos documents procedents del Dalmau, el gran mas de Sant Llorenç Savall. La Generalitat s'havia fet càrrec del Dalmau després de la mort sense successió del darrer hereu de la nissaga, la qual regentà aquest mas durant nou segles.

El llegat documental trobat a El Dalmau conté vint pergamins datats entre els anys 1301 i 1573 que corresponen a documents d'establiments, donacions i àpoques (rebuts) de dots, a més de la transcripció de la dotació de l'església de Sant Pere de Mur, feta el 21 de gener de l'any 1101 per Berenguer bisbe de Barcelona. Aquest dona les oliveres que te Guitart Joan, fill de Joan Adrover i la seva muller Ermengarda, donades per a remei de la seva ànima, i la de l'abat de Sant Llorenç del Munt Guillem, el qual dona a Sant Pere el mas de Guillem Mir amb el seu cens o elaboració de pa i de vi.

Aquesta valuosa documentació medieval està sent transcrita i de ben segur que aportarà noves dades a la història d'aquest mas llorençà. El llegat també inclou diversos documents dels dos darrers propietaris del mas, els germans Pere i Joan Dalmau i Gorina.

El Dalmau: una saga de nou segles

Aquest gran mas llorençà és situat a la Vall de Mur, des d'on la propietat s'endinsa pel límit sud-oest pel terme de Castellar del Vallès, i també per ponent pel de Matadepera.

El trobem documentat des del segle XI. Concretament des de l'any 1110, quan Guillem Latrici i la seva muller Ermengandis vengueren a Bernat Fulco, a la seva esposa Eliarda i al seu fill comú Dalmau unes cases horts i vinyes de la parròquia de Sant Llorenç Savall situades al lloc de Mur o del Puig que termenaven a ponent amb alou de Sant Llorenç (monestir) i amb el coll de Canemars (*AAM, Speculo SLLM*).

El nom propi del primogènit, Dalmau, donà nom al mas. Vint-i-cinc anys després, l'any 1135 Dalmau i sa muller Bonadona donaren al monestir del Munt un alou amb cases, horts, terres i vinyes, situat a la parròquia de Sant Llorenç Savall, al lloc dit de Mur o Puig. Termenava al nord amb el coll de Palomeres, a llevant amb el camí que va per Les Arenes, a ponent amb alou de Sant Llorenç (monestir) i

amb el coll de Canemars i a migdia amb el coll de Cufiola. El reserven per a ells i els seus, prometent donar la tasca al monestir. (*AAM, Speculo SLLM*).

L'any 1162 sabem que pertanyia al Monestir del Munt, tal com reconegué Arbert de Petra, senyor del Castell de Pera. El 1222 Ramon de Palomeras donà a l'abat Berenguer el dret que tenia sobre el Dalmau, i nou anys més tard, el 1231, Guillema vídua de Guillem Dalmau donà 200 morabatins sobre el mas Dalmau a Guillem de Matadepera, com a dot d'una filla (*AAM, Speculo SLLM*). L'octubre de 1257 Guillem de Matadepera reconeix que la seva esposa Ramona li ha aportat 1.200 sous en temps de núpcies, i ell n'aporta mil més que assegura sobre el mas Dalmau que té pel Monestir. (*AAM, Speculo SLLM, SLS, 58*).

L'any 1298 Bernat Dalmau, propietari del mas, establí dos “*brugals*” de terra a la Quadra de Mur, en alou de l'Almoina de la seu de Barcelona, a Oculio i família. Bernat llegà el mas en testar, tres anys després, al seu fill Guillem. L'any 1314 Romia, filla de Bernat Dalmau i Elisendis, homes propis del monestir, obtingué permís de l'abat per

poder abandonar el mas i “*pugui, si vol, elegir altre senyor*”. (AAM, *Speculo SLLM. SLS, 59*). Pel gener de 1325, Elisenda, muller de Guillem Dalmau, en el seu testament llegà vint sous al Monestir per ser-hi enterrada (AAM, *Speculo SLLM. SLS, 60*).

En la permuta de propietats de l'any 1332 entre l'abat del monestir del Munt i el senyor del castell de Pera, es cita el Puig que posseeix Miquel Dalmau i que passà al Monestir. Pel maig de 1334, Guillem Dalmau, en testar, deixa a l'abat dos sous pel dret de senyoria i altres dos pel de llossar. El 9 de gener de 1341 l'aleshores propietari, Miquel Dalmau i son germà Jaume, confessaren ser homes propis i afocats de l'Abat Pere, del Monestir del Munt, i junt amb altres propietaris de la Vall de Mur, li prometeren fidelitat i homenatge. (AAM, *Speculo SLLM. SLS, 45*).

L'any 1415 el propietari era Salvador Dalmau, el qual incorporà a la propietat els masos ròncs Des Trull i Palomeres, també de la Vall de Mur. El 1517 Pere Dalmau n'era l'hereu, testant a favor del seu fill Pere, i l'any 1561 l'abat del Munt establí a Joan Dalmau, pare de Joan Francesc, en els masos Dalmau i Des Trull. El

1584 Antic Dalmau n'era el propietari. (AAM, *Speculo SLLM*). Aquest “antic” podria ser Jaume Dalmau casat amb Joan Font.

L'any 1596 Josep Dalmau i Font, casat amb Eulàlia Avinyó, havia de pagar cada any pels masos Dalmau i Palomeres i les seves terres dues

quarteres i sis quartans de forment, cinc gallines, tres ous i dos formatges al Monestir de Sant Llorenç del Munt.

1541. Apoca de dot de Joan Genescar a Dalmau

Els Dalmau a l'edat moderna

L'any 1658 el propietari fou Francesc Dalmau i Avinyó, casat amb Coloma Sala. A final segle XVII l'hereu era Francesc Dalmau i Sala casat amb Maria Gotés.

Al segle XVIII els propietaris foren Pere Damau i Gotés (1710), casat amb Maria Teresa Cases; seguit de Francesc Dalmau i Casas (1736), maridat amb Maria Presseguer; de Pere Dalmau (1753) i d'Antoni Dalmau i Presseguer (1775), casat amb Maria Casajoana, el qual l'any 1782 posseïa també algunes terres del mas Daví.

L'any 1808 hi residien Francesc Dalmau i Casajoana i la seva esposa, Josepa Giol. El 1824 l'habita Antoni Dalmau amb deu persones més, de les quals sis eren mossos llogats. En el padró municipal de 1865 l'amo Francesc Dalmau i Casajoana, casat l'any 1832 a Sant Pere de Mur amb Josepa Giol de Santa Coloma Saserra, pagava una renda anual de 360 rals de velló. L'any 1880 l'habita Carles Dalmau

amb sis altres persones. L'any 1892 n'eren els masovers Isidre Font i Codina (Gallifa, 1841) i la seva esposa Maria Vilà i Gallart (Riuprimer, 1851) que hi vivien amb els seus tres fills Antoni, Mateu i Jaume, nascuts ja al poble i de 16, 13 i 4 anys d'edat, respectivament. (*AMSLS, padrons*).

Per l'octubre de 1939, just acabada la guerra, s'autoritza la tala de 3.671 pins a Pere Dalmau i Gorina (SL, 1881), casat amb Teresa Gorina i Romeo que n'era el propietari.

Llaurent el Dalmau

Foto Joan Dalmau Gorina

Habitat ininterrompudament per la família Dalmau des del segle XII, el darrer hereu Joan Dalmau i Gorina, que heretà el mas a la mort del seu germà Carles, morí l'any 2003, sense successió, i la Generalitat es va fer càrrec de la propietat des del Departament d'Agricultura, foragitant la família que l'ocupava i deixant sense conrear els camps d'arbres fruiters, cereals i l'hort.

Dins la propietat, la fusta dels boscos de la qual fou molt apreciada per la construcció de vaixells, hi ha l'església de Sant Pere de Mur i el famós Pi de les quatre besses, arbre monumental de Catalunya.

Sant Pere de Mur

Aquesta esglésiola romànica rural, originària del segle XI, s'alça entre les quintanes del mas Dalmau i el bosc de Sant Pere. És de planta rectangular, ara sense absis i de reduïdes dimensions. L'any 1077 ja tenim notícia documental de l'existència de l'església de Sant Pere de l'alou de la Vall de Mur, tot i que el temple no fou dedicat i dotat oficialment fins el 21 de gener de l'any 1101, per Berenguer, Bisbe de Barcelona, al servei de les famílies pageses dels masos de la Vall de Mur, per a les quals l'entorn immediat els serví de cementiri fins al segle XIV, en què a causa de les epidèmies de pesta, molts masos de la vall quedaren rònecs i deshabitats. Llavors passà a ser administrada pels propietaris del Dalmau.

L'any 1722 Antoni Dalmau suprimí l'absis romànic de llevant, obrint l'actual porta d'accés, on a la llinda de pedra s'hi llegeix "Antoni Dalmau, 1722". Tapià les portes que hi havia als murs nord i sud, i aixecà el campanaret. Mig segle després, l'any 1774, Pere Dalmau i Gotés, la dotaria amb un nou altar i un retaule barroc, els quals foren profanats i cremats dins l'església el juliol de 1936. El retaule antic és ara objecte de restauració per la Generalitat, i un cop restaurat, quedarà dipositat a l'església parroquial de Sant Llorenç.

Descoberta una necròpoli altmedieval a la Plaça Major

Un total de vint-i-set enterraments han estat rescatats del subsòl de la Plaça Major. Els esquelets d'aquests cossos, la majoria sencers i en bon estat de conservació, havien estat sebollits en tombes de cista o també en sepultures excavades directament al sol.

Segons les primeres impressions dels arqueòlegs es tractaria d'una necròpoli altmedieval, datada dels segles X o XI de la nostra era. Un cementiri anterior al de la sagrera, del qual es coneixia abastament la seva existència i que quedà definitivament clausurat l'any 1860, quan s'inaugurà l'actual cementiri municipal a l'indret de Les Saleres. D'aquest cementiri vell, en el moviment de terres, també s'han recuperat nombroses restes òssies.

Ara els tècnics de la Generalitat estudiaran les restes recuperades per tal de datar-les, mitjançant l'aplicació del carboni 14, i de conèixer l'edat, el sexe i les possibles malalties d'aquests avantpassats.

La troballa d'aquesta necròpoli altmedieval ha estat una agradable sorpresa, perquè no se'n tenia notícia. Per tal de conèixer millor l'abast de la necròpoli des de Lacera estem en contacte amb l'empresa Arqueòlegs.cat, que han dut a terme les exhumacions, per tal que aquesta tardor presentin, en una sessió pública que serà anunciada oportunament, els resultats dels seus treballs.

Alarma pel efectes de la COVID 19

La irrupció el mes de març de la COVID 19, un virus fins ara desconegut que s'ha estès per tot el món causant més d'un milió de persones mortes, ha comportat, a banda del confinament inicial, tot un seguit de canvis que afecten les formes de vida individuals i col·lectives, i de les quals l'activitat cultural en pateix les conseqüències.

En el decurs de la història la humanitat i Sant Llorenç Savall han patit els estralls d'altres pandèmies, la més recent la grip dita espanyola que es patí fa quelcom més d'un segle o les pestes que sembraren la mort en el període medieval, deixant molts masos rònecs, és a dir, sense ningú que hi visqués. **[CONTINUA A LA PÀGINA 27]**

La fàbrica de Cal Roma

Apunts històrics
d'una empresa familiar

L'any 1870 en Joan Roma Riera, el gran de set germans, instal·la uns telers manuals al carrer Barcelona 40 de Sant Llorenç Savall. Aquest és l'inici d'una indústria que al 1990 arribarà a tenir un total de 173 treballadors entre les oficines, el magatzem de Barcelona i les fàbriques de Sant Celoni i Sant Llorenç. Més de 120 anys de telers, ordidors, plegadors, comandes i feina. Feina i més feina.

Es tracta de la vida professional de quatre generacions: la del meu besavi Joan Roma Riera, la del meu avi Josep Roma Riba, la del meu pare, Josep Roma Margenat, fins a la meva.

Segons explicava el meu pare, Josep Roma Margenat, el seu avi Joan va decidir canviar d'activitat econòmica ateses les penúries que passava la família a causa de les dificultats que van patir les vinyes del poble. En aquest sentit, estan documentades diverses sequeres, pedregades i malalties que van reduir molt la producció a finals del XIX. Així va ser com també d'altres famílies del poble establiren els seus telers: cal Blanc, cal Jorba, cal Calvet, cal Xacó i els Valls a cal Ros.

El meu avi Josep Roma Riba va néixer el 1888. El seu pare, en Joan, l'envià a estudiar a Sabadell de ben jove. Al 1910, quan tenia 22 anys, uns quaranta després de l'inici de l'empresa, instal·là al mateix carrer Barcelona, 37 telers mecànics, màquines de fer bitlles i ordidors. Tot plegat funcionant amb un sol motor i un entramat de politges i corretges. Això suposà el gran salt de l'empresa. La mecanització de la fàbrica fou possible gràcies a la incorporació de l'electricitat, que havia arribat al poble aquell mateix any. Aquest fou l'home emprenedor de la

família, qui s'arriscà i qui feu evolucionar la fàbrica. També fou qui conegué el Sabadell de finals de segle, amb l'efervescència industrial i el creixement exponencial de les fàbriques tèxtils de llana i cotó al Vallès.

Josep Roma Riba -la fàbrica de Cal Roma-treballava *a mans* per a d'altres empreses. Una d'elles era a Manresa i, quan va anar a Barcelona per a lliurar la primera feina, es va trobar que el fabricant manresà s'havia venut el negoci a Pascual Boada. Aquest fill d'espardenyers de Blanes, obligat a reinventar-se arrel del creixent ús de les sabates entre la població, arribà a Barcelona a fer fortuna. Amb aquest objectiu va comprar la indústria tèxtil de Manresa i el despatx a Barcelona al carrer Ausiàs March, 55.

Corria l'any 1912 quan Pascual Boada li proposà a Josep Roma Riba que treballés només per a ell. En Roma duria la producció de les fàbriques de Sant Llorenç i la de Manresa i el Sr. Boada regentaria el negoci. Fou així com, el 1913, en Boada arrendà la fàbrica de Sant Llorenç. Si bé des d'aquest moment l'empresa passà a dir-se Pascual Boada, a Sant Llorenç la gent va continuar anomenant la fàbrica del carrer Barcelona com sempre ho havien fet: cal Roma.

Aquell mateix any, segons el diari de caixa, es venia roba per tot Catalunya (Olot, Palafrugell, Granollers, Badalona, Manresa, etc.) i també per Espanya, fins a Castelló, Gijón, Almeria i Madrid.

Josep Roma Riba

Explicava el meu avi que en Pascual Boada va ser mecenes d'artistes (per exemple d'en Joaquim Ruyra) i de la recuperació històrica (el santuari del Vilar a les afores de Blanes). Molts cops havia explicat l'anècdota, qui sap si certa, que essent amic d'Antoni Gaudí, aquest va ser atropellat per un tramvia a la Gran Via de Barcelona quan anava a veure a en Boada al seu despatx.

En Josep Roma Riba era el responsable de la Lliga Regionalista al poble, i que, per tant, van perdre les eleccions del febrer del 36. Tot i que durant la Guerra Civil el Comitè Revolucionari va col·lectivitzar l'empresa, en Pascual Boada la va continuar governant des de Barcelona. Desconec si va ser una època de massa feina, perquè durant aquells anys hi havia dificultats per aconseguir les matèries primeres. Ignoro també si hi havia massa comandes. Foren uns anys duríssims, durant els quals la persecució per causes polítiques era a l'ordre del dia. El meu propi avi es va haver d'amagar en una masia, prop de Sant Quirze del Vallès, per tal de salvar la vida. Explicava el meu pare que no va tenir la mateixa sort l'Aguilà, l'altre fabricant del poble. El pobre home fou recollit per un vehicle del Comitè i mai més no es va saber res d'ell. En aquest sentit,

disposo d'un document on el Comitè li demana al meu avi una quantitat, amb l'amenaça que, si no la paga, "no responen del que pugui passar". El meu pare em deia que ho van pagar, és clar. Que si no, no ho estaríem explicant.

En Pascual Boada i en Josep Roma Riba van treballar des del 1913 fins al 1952, gairebé 39 anys plegats. El nebot de Pascual Boada, en Francesc, i el meu pare Josep Roma Margenat van cursar els estudis de peritatge tèxtil a l'Escola Industrial de Terrassa. El meu pare, nascut a Barcelona el 1927, va començar els estudis al 1943. En Francesc Boada ho féu un any abans. No anaven al mateix curs, però es coneixen bé. Ja aleshores van començar a ser bons amics.

L'any 1948 Francesc Boada i Josep Roma Margenat s'incorporaren a l'empresa. Continuaren junts fins al final. El meu pare duia la producció de les fàbriques. El 1952, en morir el Pascual Boada, l'empresa passà a anomenar-se "Sucesor de Pascual Boada". És el canvi de la generació dels emprenedors, dels que arriscaven el diners per modernitzar les empreses, per la dels professionals, dels tècnics que incorporaven les darreres tecnologies del tèxtil.

Durant anys vaig viure a casa les anades i vingudes del meu pare: a Manresa, a Sant Llorenç i, a partir de 1966, a Sant Celoni. En aquesta població es va comprar una tercera fàbrica, absorbint l'empresa Ves Cardona. Als estius, la tranquil·litat a casa i al barri començava a les deu de la nit, quan s'aturava la fàbrica. Jo no podia comprendre com la gent s'habituaava al bram ensordidor de les llançadores tramant l'ordit. Quantes persones han patit de sordesa a causa dels telers! Recordo l'ambient a la fàbrica molt familiar, en aquella època la Teresina Oliver n'era la directora i el seu home, en Magí Rovira n'era el manyà. Un cop l'any anàvem a casa seva amb el meu avi, el meu pare i les famílies a dinar.

La nova fàbrica de Sant Llorenç, substituint la del carrer Barcelona, encara existent a l'entrada del poble, va començar a treballar el 1972 amb 48 telers Picañols i 12 Cerdans antics vinguts de la fàbrica de Manresa. Tots ells sense llançadora, per tant, no calia fer bitlles. La família Picañol eren republicans catalans exiliats a Bèlgica. El mateix any es tancava la fàbrica de Manresa. També s'obrien les noves oficines i el magatzem del carrer Girona 42 de Barcelona. Durant molts anys es van fabricar els teixits només amb cotó, però des del descobriment del niló sintètic, es van

començar a fer proves per aconseguir roba més lleugera, resistent i econòmica.

Durant el 1974 s'instal·là un ordidor automàtic i es féu l'ampliació de la nau per donar cabuda a 6 telers més. Al 1975 hi havia 76 Picañols a la fàbrica. El mateix any es van construir els 12 pisos de lloguer del carrer Bisbe Solà, 9 per als treballadors de la fàbrica.

Pascual Boada

El meu inici laboral va ser als magatzems de l'empresa, a Barcelona. Als catorze anys vaig començar a endreçar peces de roba al magatzem del carrer Girona durant els mesos d'estiu. Ajudava a preparar les comades, endreçar el magatzem, tallar mostres o descarregar camions. La comanda més important sempre era la de "El Corte Inglés" que acumulava més de cent peces de roba de ratlles i quadres de tots colors. Recordo els noms, les marques, dels diferents teixits: Vichy, Boada, Bebé, Galeón, Gaolpe, Coro, Colegial. Com a anècdota, a la meua primera setmanada em van donar el doble del que em pertocava, en dos sobres. De seguida vaig dir-ho al meu pare i es va desfer l'error. Mai vaig saber si aquella va ser la primera prova d'honradesa. En qualsevol cas, la vaig superar. I de ben segur que els primers diners van anar a parar a la Festa Major!

L'any 1976 es compraren nous terrenys i es construí una nova fàbrica a Sant Celoni, amb 48 telers catalans d'estrena, de la marca Jumberca. Fins l'any 1983, l'empresa augmentà la seva producció i s'ampliaren els despatxos de Barcelona. S'adquirí una nova màquina d'encolar a Sant Llorenç, s'amplià la fàbrica de Sant Celoni

i es construí un pou d'aigua necessari per la climatització de la nau de Sant Llorenç. El 1985, cinc torns de feina cobrien tot l'horari a les dues fàbriques. Els telers no paraven mai, només ho feien per Nadal, Cap d'Any, Festa Major i el dia Pasqua.

Una de les imatges més atractives del meu pare com a professional la retinc des que el veia comprovar les textures de les proves d'acabat de les robes ja teixides. Amb la seva alçada, desplegava un parell de metres de la peça i la feia voleiar tot repassant-la un i altre cop amb les mans. Quan l'acabat era l'idoni, la seva expressió de satisfacció convencia tothom. A mi al primer.

La crisi del tèxtil català de finals dels vuitanta, provocada pels baixos preus del mercat asiàtic, acabà per enfonsar l'empresa. L'onze d'abril de 1990 es va presentar la suspensió de pagaments. Pascual Boada, en el moment de tancar, donava feina directa a noranta-vuit persones i indirectament, entre drapaires, transportistes i altres serveis, a una bona colla més. De fet, l'empresa va acabar donant feina a una quarta part del poble. En total, afegint-hi Sant Celoni i Barcelona, a 173 persones

(encarregats, contramestres, ajudants, teixidores, nuadores, bitllaires, ordidores, repassadores, comercials, administratives, mossos, etc., etc.) Explicava el meu pare, durant una de les èpoques més difícils de la seva vida, que van decidir tancar quan les pèrdues havien esgotat els recursos de l'empresa al límit de poder indemnitzar els treballadors i els proveïdors. Després, quan els advocats van gestionar el tancament, només es va poder assegurar la part dels treballadors.

Avui dia, encara hi ha veïns que m'observen pels patis interiors del barri que ja em veien jugar de nano, mentre treballaven a la fàbrica. Els seus fills no disposaven dels mateixos recursos que jo, així que el que tinc els ho dec en part a la seva feina. De la mateixa manera que encara rebo l'agraïment d'alguna veïna, en recordar l'actitud emprenedora del meu avi, que va donar feina a tanta gent.

Valls, Rius i Rieres

Sant Llorenç Savall amb noms i cognoms (segles XVIII i XIX)

Com a gairebé totes les poblacions de Catalunya, a Sant Llorenç Savall avui dia abunden els Garcia, Martínez o Puig, cognoms que s'han incorporat a la nostra antroponímia a partir de mitjan segle passat. Però quins eren els noms i cognoms més habituals al nostre poble dos-cents anys enrere?. Aquest article ens apropa al seu coneixement, aportant un xic de llum sobre la procedència d'algun d'ells.

Si Sant Llorenç Savall fou la rèplica toponímica de Sant Llorenç del Munt, no se'ns fa estrany que al capdavant el cognom de la vila amb més difusió sigui, de llarg, Valls. De Valls amb denominació d'origen destaquen els *Valls del Pou*, que presumiblement vivien a la casa del Pou, i també els *Valls de l'Agell*, segurament emparentats amb la nissaga Agell de l'actual cal Ramon de plaça. De ben segur que el segon cognom més nombrós a Sant Llorenç Savall fou Daví. Descendents del Daví, a la Quadra de Mur, els Daví nodriren la nissaga de ferrers que arrencà al segle XIX de la mà del Sever Daví. També són cognoms de nissaga nombrosa Rius, Riera, Oliver i Rovira. Altres d'ancestrals -com els Saladelafont, Dalmau, Vilatersana, Salallassera, Oliveras o Pregona- es mantindran en número permanent, però sempre discret. No cal dir que dins el període d'un segle les combinacions són gairebé totals i les repeticions de cognom sovintegen (Llorenç Valls i Valls, Gabriel Riera i Riera, Joan Daví i Daví).

Al llarg del segle divuit i dinou arribaran, per quedar-s'hi, cognoms com Argemí, provinents de Gallifa de la mà de Gertrudis Genestós i Pantaleó Argemí (bracer) pels volts de 1777. Els Salvó arribaran de Bellver de la Cerdanya cap a l'any 1794 de la mà de la Teresa Grau i del Josep

Cal Ferrer, del ferrer Sever Daví, al carrer Nou

Salvó (piler). Els Cava ho faran pels volts de 1772, provinents de Caldes de Montbui de la mà de l'Antònia Puigdomènec, filla de Castellterçol i de l'Ignasi Cava, d'ofici baster (estris pels cavalls). Per la seva banda, els Puigmartí arribaran pels volts de 1795, provinents de Monistrol de Calders i de la mà del Magí Puigmartí (sastre) que es casà amb la llorençana Teresa Borrell.

Pel que fa els noms de dona no hi havia color: Maries i Tereses guanyaven la cursa de llarg, seguides per Margarides, Roses i Francisques. Si ensopegues amb una Perpètua, Dorotea o Teodora ja pots comptar que és un exotisme foraster.

Llinda del teixidor de lli Silvestre de cal Rovira, al carrer Baix de Rectoria (actual c/ Barcelona)

Pel que fa els noms d'home, la cosa estava molt més igualada entre Jaumes, Joseps, Francescs/ciscos i el patronímic Llorenç, tot i que no hi mancaven Joans ni Paus. Les noves tendències onomàstiques forasteres com Petronil·la, Magí, Segimon o Adjutori sovint s'escamparan per via dels terratinents, que faran de padrins en batejos d'altres nissagues (el nom de la criatura gairebé sempre coincidia amb el de la padrina o del padrí). Els padrins solen ser familiars de la criatura, però sovintegen, per exemple, els padrins del ram dels paraires sense cap lligam de sang.

Al carrer Ripoll, llindar de cal Josep Ventura Rifer, pare, aferrat del Quirze Rifer, pagès de cal Quirze

Cada rector o prevere escrivia com sabia o podia. Els cognoms Oliver patiren indefectiblement totes les mutacions possibles segons qui fos el capellà: des d'Oliver/Olivé fins al més torturat Olibé. De vegades un escriptent podia escriure tres variants del cognom Rossinyol en una mateixa línia: Rosiñol, Rucinyol i Rusiñol. Trobem multitud d'exemples similars en altres cognoms: Rovira/ Rubira/Ruvira, Otzet/Utzet, Tantinyà/Tintinyà, Gotés/ Gutés, Soler/Sulé/Solé, Espalter/Espalté, Sellés/Salles, Calvó/Cauvó, Santlleir/Santllahí/Senllaí, Salamó/Salomó, Ossul/Usol/Ussol, Rifer/Rifé, Poble/Pobla/Popbla, Picanyol/ Picañol, Manyosa/Mañosa, Oller/Ollé/Ullé, Clapers/Clapés,

Lloberes/Lluveras/Lloberas, Lledó/Lladó, Genescar/ Genescà/Ginescà, Clusella/Crusella, Camprubí/Camprobí/ Camroví, Cava/Caba, Borrell/Burrell i Genestós/Ginestós, Munt/Muns.

L'únic vestigi de Cal Comas, mas adosat a l'ermita de St Feliu de Vallcàrcara

Un altre aspecte complicat és fer el seguiment de la identitat de les dones ja que, en casar-se, perdien el cognom. D'aquesta manera, si l'escriptent del registre en consignava dos cognoms, ambdós podien ser els del marit. Tan sols si en consignava tres o més pots sospitar que els darrers eren els originals de la muller. Aquesta adoptava els cognoms (i també el renom!) del marit fins a la mort i només llavors, si l'escriptent ho reflectia, podríem saber els noms dels pares de la difunta. Un exemple el

robem amb en Jaume Comas, de Cal Comas (casa aleshores adossada a l'ermita de St Feliu). Llur muller duia per nom Polònia Comas Puig Ribera. O també el cas de Teresa Farell Carner Comadòlibes, muller de Miquel Farell i Carner.

Pel que fa els oficis més comuns es podria dir que a finals del segle divuit els paraires gairebé superaven els pagesos, però no pas a la suma de bracers i pagesos. L'escalafó professional gairebé sempre s'iniciava fent de bracer per evolucionar cap a pagès o paraire, tot i que hi ha combinacions per a tots els gustos. El Jaume Busqueta del carrer Nou, per exemple, va començar el 1769 com a pagès, el 1783 feia de paraire i el 1797 constava com a bracer.

La plaça de la vila, antigament closa per les quatre bandes

A banda de les llevadores que havien de socórrer els nadons fins i tot batejant-los *in extremis* ‘*per perill imminent de la mort*’, no hi ha menció d’ofici per a les dones. Tan sols alguna vegada trobem consignades les vídues com a ‘pageses’. Les llevadores més actives a les primeries del segle dinou eren la Mònica Rifé, l’Anna Brossa, la Rosa Clapés i la Rosa Borrell, muller del paraire Pau Borrell. Apreciem certa tendència a trobar nadons abandonats especialment a primers d’any. Esdevindran els Ventura o les Bonaventura ‘*de pares incògnits*’.

En aquest sentit fa feredat de pensar que gairebé la meitat dels nadons morien acabats de néixer o abans dels quatre anys de vida (*albats*). Quan pensem en la duresa d’aquells temps i de la vida rural, rarament parem atenció en un aspecte tan essencial. La vida en aquells temps gairebé no valia res, perquè es podia esfumar en un tres i no res. I això passava el mateix segle que acabaria veient les primeres radiografies i Madame Curie experimentant amb radioactivitat. No obstant això, sovintegen les defuncions a edats força provectes, com la mort l’any 1809 de l’avi Josep Comas, amb 90 anys.

Els descendents dels masos de les sufragànies es batejaven a l’ermita de Sant Feliu, de la parròquia de Vallcàrcara. Aquest era el cas dels Armengol, Vilatersana, Salallassera i dels habitants dels Casucs, però també de l’altra banda del Ripoll: els Saladelafont, Genescar i els Gibert d’Agramunt desfilaren per la seva pila baptismal. Pel que fa a Sant Pere de Mur, no tenim constància que en aquest període s’hi bategés ningú. Els Dalmau i Daví de la Quadra de Mur es batejaven a la parròquia de Sant Llorenç Savall. Per proximitat (i comoditat) els casucs de la banda del mas Riera (can Sallent, La Codina, Ubàgols, Barroer, La Jofresa...) es batejaven a Sant Sebastià de Montmajor, actualment al terme de Caldes de Montbui.

FONTS:
- *Arxiu Episcopal de Vic*

SANT FELIUET. Els batejos dels grans terratinents llorençans es van celebrar aquí

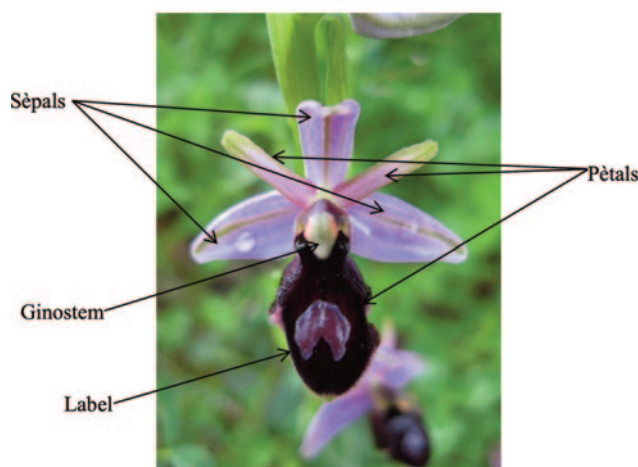
Les nostres Orquídies

Aproximació a les orquídies
de Sant Llorenç Savall

Ben conegudes de tothom, les orquídies són unes plantes que no deixen indiferent. Prova de la passió que desvetllen és la multitud d'associacions d'orquidòfils que hi ha escampades per tot el món. En pensar en aquesta mena de plantes, de seguida ens vénen al cap els espectaculars exemplars exòtics que podem comprar a les floristeries, però en realitat les podem trobar molt a prop de casa. Molt més discretes que les seves germanes tropicals, les nostres orquídies també fan gal·la d'una singular bellesa. En aquest article us convidem a conèixer-les.

Què és una orquídia?

A diferència de les orquídies tropicals, que habitualment viuen damunt les branques dels arbres, les orquídies de Sant Llorenç viuen totes al terra, de vegades als pedruscalls. La majoria d'elles són fotosintètiques, amb tiges i fulles verdes, però trobem algunes espècies paràsites o sapròfites que no presenten el típic color que proporciona la clorofil·la. Tal és el cas de la magraneta borda (*Neottia nidus-avis*) i del clavell violaci (*Limodorum abortivum*).

Morfologia general de la flor de les orquídies

De pocs pams d'alçada i sense parts llenyoses, aquestes plantes tenen unes característiques morfològiques peculiars que faciliten la seva identificació. La flor està formada per tres sèpals i tres pètals, el central dels quals, anomenat label, és força més gran que els altres. La seva forma i coloració són exclusius de cada espècie. Al centre de la flor trobem el ginostem, on hi ha els òrgans femenins i masculins. A diferència de la majoria de plantes, el pol·len de les orquídies s'aglutina en una massa en forma de porra anomenat pol·lini. Això implica que la pol·linització ha de ser realitzada forçosament per un insecte, habitualment alguna espècie d'abellot. Per tal d'assegurar-se la visita d'aquest, la planta disposa d'un parell d'estratègies: la fabricació de nèctar i la morfologia del label, que sovint imita la forma d'un insecte i al qual s'acoblen, ben enganyats, els mascles àvids de copular amb una femella. Aquest és el cas de les espècies del gènere *Ophrys*, popularment conegudes com abelleres. Moltes orquídies també utilitzen perfums per atraure als seus pol·linitzadors.

Un cop s'ha produït la fecundació, s'inicia la formació de llavors, que en el cas de les orquídies són nombroses i petites, gairebé sense nutrients. Aquestes són dispersades pel vent i, un

cop cauen al terra, necessiten la col·laboració d'un fong simbiòtic per poder germinar. També es reproduïxen asexualment, mitjançant tubercles.

Es calcula que existeixen unes vint mil espècies diferents d'orquídies al món, la majoria d'elles en àrees tropicals. De les prop de vuitanta que creixen a Catalunya, n'hem localitzat vint-i quatre a Sant Llorenç Savall. Anem a conèixer-les!

Les primeres en florir: les mosques grosses

Si seguim el curs de l'any, la primera orquídia que obre les flors al nostre poble són les anomenades mosques grosses (*Himantoglossum robertianum*). Es tracta d'una planta grossa, que pot arribar als dos pams d'alçada, amb unes espectaculars flors de color porpra. La podem trobar a partir de febrer, als talussos herbosos d'alguns carrers. Si us apropem al carrer Torrent Micó, en direcció a la font de l'Aixeta, en trobareu un bon grapat. També creix a jardins i marges de carreteres, especialment si són periòdicament estassats. La seva floració s'allargassa fins a les darreries d'abril. Antigament

força escassa, aquesta espècie sembla estar en franca expansió per tot el país.

*Les mosques grosses
(Himantoglossum robertianum)*

Arriben les sabatetes de la mare de déu

Gairebé al mateix temps que les mosques grogues, treuen el cap les primeres abelleres, anomenades així perquè la seva flor recorda més o menys la forma d'una abella. Gràcies a això, els mascles s'hi acoblen i en faciliten la pol·linització. A Sant Llorenç Savall aquestes orquídies són conegudes com a sabatetes de la mare de déu, un nom que també s'utilitza en altres indrets de Catalunya.

Fins a nou espècies diferents d'abelleres creixen al nostre municipi, algunes d'elles abundants i altres de molt rares. Moltes d'elles, a més a més, presenten diverses subespècies i varietats. En tractar-se de plantes que s'hibriden fàcilment, les formes intermèdies abunden, generant una enorme variabilitat. Aquest fet comporta que els botànics més fanàtics de la taxonomia acabin defensant l'existència de desenes d'espècies diferents d'abellera. Aquesta precisió, per sort, queda lluny de la intenció d'aquest article.

L'abellera fosca (*Ophrys fusca*) i l'abellera aranyosa (*Ophrys sphegodes*) són les més matineres. Les trobem des de les darreries de febrer fins a principis de juny. Com totes les altres abelleres, els agraden els terrenys secs i assolellats. Les podeu trobar a brolles i codines, especialment als marges de pistes i camins. També abunden en zones remenades per la mà de l'home, com ara a l'entorn de masies i barraques de vinya.

A mitjans d'abril apareixen dues de les abelleres més boniques del nostre territori: l'abellera catalana (*Ophrys bertolonii catalaunica*) i la flor d'abella (*Ophrys apifera*), de llampants sèpals rosats. Poc després, treu el cap l'abellera groga (*Ophrys lutea*), la més abundant de totes les espècies d'abellera que creixen a Sant Llorenç

*L'abellera fosca (Ophrys fusca), a l'esquerra,
i l'abellera aranyosa (Ophrys sphegodes), a la dreta.*

Savall, inconfusible amb el label groc. Les cinc espècies d'abellera descrites fins ara poden ser fàcilment observades sense allunyar-se massa del casc urbà. Un bon indret per fer-ho és la pista de la Busqueta, des del poble al trencall que dona accés a la masia. Les feixes de damunt de l'Era del Co (Ronda del Vallès) també s'omplen d'aquestes flors a principis de maig. Fins i tot les podem trobar als marges dels carrers de la zona industrial de les Conques.

L'abellera catalana (Ophrys bertolonii catalaunica), a l'esquerra, i la flor d'abella (Ophrys apifera), a la dreta.

L'abellera groga (Ophrys lutea), a l'esquerra, i l'abellera de l'Atles (Ophrys dyris), a la dreta.

Les altres quatre espècies d'abellera que creixen al terme municipal ja són més cares de veure. L'abellera de l'Atles (*Ophrys dyris*) és una

espècie rara al nostre territori. Amant del sol i dels terrenys àrids, tan sols hem localitzat un grapat de peus a l'entorn de les instal·lacions de la Clau. La podeu trobar des de finals de març a principis de maig. L'abellera becada (*Ophrys scolopax*) apareix entre abril i juny. Com totes les abelleres, creix en indrets assolellats, però mostra una clara preferència per codines capaces de retenir un cert punt d'humitat, com ara damunt gresos i argiles. La podeu trobar al coll de la Costa, damunt d'Agramunt, o bé a l'entorn de les basses de cal Llogari. Als marges de la pista que s'enfila a coll Roig (camí de les Estàtues) hi podeu trobar, entre abril i maig, la mosquera (*Ophrys insectifera*).

L'abellera becada (Ophrys scolopax), a l'esquerra, i la mosquera (Ophrys insectifera), a la dreta.

Però l'honor de ser l'abellera més escassa del terme municipal correspon a l'abellera de mirall (*Ophrys speculum*), una raresa de la qual tan sols hem localitzat un parell de peus prop de Vilatersana. Frequent a les comarques tarragonines, aquesta espècie és molt rara al Vallès Occidental. Fins ara, no havia estat citada al nostre municipi ni al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt. Es tracta, doncs, d'una de les nostres joies florístiques.

L'abellera de mirall (Ophrys speculum), a l'esquerra, i la flor caputxina (Anacamptis pyramidalis), a la dreta.

A partir de maig, les brolles i els marges de pistes i camins es pinten de rosa amb l'aparició de la flor caputxina (*Anacamptis pyramidalis*), l'orquídia més abundant a Sant Llorenç Savall.

Les seves menudes flors s'apilonen en gran nombre al capdamunt de la tija configurant una inflorescència de forma piramidal, raó per la qual també se l'anomena orquídia piramidal. La trobareu gairebé per tot arreu, excepte a l'interior del bosc.

Entre altres orquídiess que creixen a l'entorn del nucli urbà, no podem oblidar l'espectacular flor de l'home penjat (*Aceras antropophorum*). La trobem als marges de pistes i camins, de l'abril al maig, especialment si han estat segats. També a ruïnes de masies i edificis, sempre en indrets oberts i lluminosos: fenassars, joncedes, prats de dall i brolles de romaní. La forma de la seva flor, amb quatre prolongacions que recorden braços i cames, ha fet volar l'imaginari popular.

Les orquídiess forestals

Fins aquí hem fet un repàs de les orquídiess que creixen en brolles i terrenys oberts, amants totes elles del sol. Tractament a banda mereixen les espècies típicament forestals, que creixen als boscos de l'entorn del nucli urbà. De floració més tardana que les seves germanes de brolla, prefereixen ambients més frescos i ombrívols. La

més abundant de totes elles, el currairà blanc (*Cephalanthera longifolia*) abunda als alzinars i boscos eixuts de tot el terme municipal, entre març i juny. Molt més rares són les seves germanes properes: el currairà groc (*Cephalanthera damasonium*) i el currairà roig (*Cephalanthera rubra*). Totes dues prefereixen boscos més humits, raó per la qual només les trobem en alzinars muntanyencs i boscos mixtes d'alzines i roures, sovint en zones obagues. Floreixen des del maig al juliol.

La flor de l'home penjat (*Aceras antropophorum*), a l'esquerra, i el currairà blanc (*Cephalanthera longifolia*), a la dreta.

També és típica de zones forestals la petita caputxina tacada (*Neotinea maculata*), tan discreta que sovint passa desapercebuda als ulls de l'observador. Tot i que prefereix les zones forestals, tant alzinars com pinedes, també la podem trobar en brolles ben il·luminades. A les vorades dels boscos, cercant la llum, hi creix la platantera (*Platanthera bifolia*), una altra de les nostres joies botàniques. De flors blanques decorades amb un llarg esperó, només l'hem localitzat en dos llocs: prop de l'Ermengol i a les immediacions de la Busqueta.

El currairà groc (*Cephalanthera damasonium*), a l'esquerra, i el currairà roig (*Cephalanthera rubra*), a la dreta.

La discreta caputxina tacada (Neotinea maculata), a l'esquerra, i la platantera (Platanthera bifolia), a la dreta.

A partir del mes de juny, i fins a les darreries de juliol, arriba el temps dels *Epipactis*. Les seves flors, petites i discretes, s'apilonen en grups més o menys nombrosos al capdamunt de la tija, formant una inflorescència anomenada raïm. Són plantes poc freqüents, difícils de veure. A Sant Llorenç Savall en tenim quatre de diferents. La més habitual és la *Epipactis helleborine*, de flors verdoses i abundants. Creix als boscos més aviat eixuts, d'alzina o pi. En podeu trobar algun exemplar pels entorns del Pla de les Forques. A l'entorn de l'ermita de Sant Jaume de Vallverd hi creix la menuda *Epipactis kleinii*, de tija i fulles rogenques. Per trobar les altres dues espècies

d'*Epipactis* cal enfilar-nos a les parts més enlairades del massís de Sant Llorenç del Munt. A les canals i als alzinars de la carena del Pagès hi trobareu la discreta *Epipactis microphylla*. Per ensopegar l'*Epipactis atrorubens* cal tenir un bon pessic de sort. De flors vermelloses, és una espècie rara que creix als alzinars humits i boscos mixtes d'alzines i roures. Fins ara només l'hem localitzat en un indret, entre la carena del Pagès i les Fogueroses.

Epipactis helleborine, a l'esquerra, i Epipactis kleinii, a la dreta.

Epipactis microphylla, a l'esquerra, i Epipactis atrorubens, a la dreta.

Les orquídiess sapròfites

Capítol a banda mereixen les dues orquídiess no fotosintètiques que creixen al nostre municipi. Totes dues s'alimenten de matèria orgànica en descomposició, de la mateixa manera que molts fongs. No són, per tant, plantes paràsites, sinó sapròfites.

La magraneta borda (*Neottia nidus-avis*) és una petita planta de color blanc grogós. Espècie poc freqüent, apareix als alzinars, entre maig i juny. Si teniu sort podeu trobar algun exemplar pels entorns de la font del Llor. Per la seva banda,

el clavell violaci (*Limodorum abortivum*) destaca per la seva coloració lila, amb flors força grosses. Creix a les brolles i als alzinars secs. Molt rara al nostre municipi, l'hem localitzat a la vall d'Horta, prop de Comadran, al mes de maig. Ni una ni l'altra presenten fulles.

La magraneta borda (Neottia nidus-avis), a l'esquerra, i el clavell violaci (Limodorum abortivum), a la dreta.

I també a la tardor...

L'època de floració de les nostres orquídies finalitza a primers de juliol. Això no obstant, hi ha una espècie que contravé la tendència general

i floreix a la tardor, des de finals d'agost a primers de novembre. Es tracta de l'espírant (*Spiranthes spiralis*), de menudes flors blanques entortolligades al llarg de la tija, formant l'espíral que li dona nom. És una espècie freqüent al municipi, que creix en indret assolellats, com ara brolles, camps, erms i, fins i tot, pedregars. De vegades us pot aparèixer espontàniament al jardí de casa, en grups força nombrosos. Com que es tracta d'una planta menuda i poc vistosa, sovint passa desapercibuda. A més a més, el seu aspecte recorda poc a les orquídies.

La discreta espírant (Spiranthes spiralis)

Algunes orquídies «fantasma»

A banda de les vint-i-quatre espècies d'orquídies descrites fins aquí, totes elles localitzades a Sant Llorenç Savall pels autors d'aquest article, la bibliografia botànica cita la presència de quatre espècies més als entorns del poble. La majoria d'elles són rares i amb citacions molt antigues que caldria corroborar mitjançant noves troballes:

- *Orchis mascula* (carena del Pagès, Lapraz 1953)
- *Orchis provincialis* (vessant est de Sant Llorenç del Munt, Lapraz 1953)
- *Orchis simia* (prop de Santa Agnès, Cadevall 1913-37)
- *Platanthera chlorantha* (a l'est del Montcau, Lapraz 1953; Montcau, Comellas 1989)

No podem acabar sense recordar que, a Catalunya, les orquídies estan protegides per la llei. La seva recol·lecció està estrictament prohibida i subjecta a multes severes. No les colliu mai. Delecteu-vos en contemplar-les i, això sí, fotografieu-les tant com vulgueu. Els agrada, són unes plantes molt presumides.

[CONTINUA DE LA PÀGINA 27]

A Sant Llorenç la COVID es deixà sentir sobretot a la Residència de la gent gran, produint una alta mortandat entre les persones residents que també afectà altres veïns i veïnes del poble. A tots els familiars i amics dels que han perdut la vida els fem arribar des de Lacera el nostre més sentit condol, desitjant també una ràpida recuperació a les persones infectades.

La pandèmia continua i cal seguir el consell de les autoritats sanitàries, és a dir: rentar-se sovint les mans, utilitzar la mascareta, mantenir la distància social i evitar aglomeracions.

Activitats de l'entitat LACERA

Malgrat les inconveniències del coronavirus la nostra entitat ha dut a terme diverses activitats.

El desembre, l'Albert Vicens, membre de l'entitat, presentà el seu llibre «Excursions pels camins històrics del Vallès Occidental» en un acte que pretenia ser la represa de les nostres activitats.

A principi de març, a les portes ja del confinament, ens visitaren en Ramon Gasch i la Teresa Sagrera, autors del llibre «Sal roja» per

parlar-nos de la seva darrera novel·la, ambientada a la guerra de Successió i amb el rerefons del comerç de la sal a la ciutat de Cardona.

Pel programa d'activitats de l'agost cultural, que enguany per mor de la pandèmia substituï la suspesa Festa Major, Lacera presentà el dia del pregó un ampli recull de fotografies del darrer segle, de molts diferents autors, sobre la nostra Plaça Major, produït per en Josep Maria Noguer.

El 25 de setembre s'organitzà a la Sala de Plens de l'Ajuntament la projecció del reportatge «*Estem voltats de pocavergonyes!*» realitzat pel sabadellenc Rafael Uyà sobre l'anomenada «Colla de Sabadell».

L'endemà 26 va tenir lloc al Marquet de les Roques el lliurament del premi Josep Gras per a estudiants de batxillerat a un treball sobre la Fil·loxera a Sant Llorenç Savall. Lacera va participar en el jurat d'aquest guardó.

Recordant el festival de titelles

(1996-2009)

AGOST CULTURAL 2020.

DIA 26: BALLADA 30^è ANIVERSARI DEL
GEGANT CAPABLANCA.

18:30 ESPECTACLE TEATRAL a càrrec de la
MAR REGOT.

“LA IMPROBABLE LLEGENDA
D’UN BANDOLER”

Amb aquest títol començava l’actuació de la Mar. Abillada com el gegant que tenia al seu costat, davant d’un llibre colossal com a decorat, una maleta, un bagul i ... un equip de so insuficient per cobrir l’espai de la plaça. La Mar va encetar l’espectacle. La mainada arraïmada al seu davant i als costats, les mares al darrere, xerrant, i altres adults repartits aquí i allà. Una parella d’espinguets els va donar per cridar agudament fins que una senyora del darrere se’ls va acostar a calmar-los. A la Mar li va tocar picar pedra, és a dir que no ho va tenir gens fàcil per a explicar-se, per a fer la seva feina. Va fer servir un titella de fil i uns altres de mà. El final em va semblar adient, amb un gir inesperat.

Val a dir que la Mar va portar a Plaça una producció feta pels seus pares anys enrere. Era quan havien fundat el centre de titelles del Vallès i actuaven amb el nom de Trac-Trac. I fins i tot van adequar un local que havia estat un pub per a fer-hi representacions i per a treballar-hi com a taller de construcció de titelles, decorats i assaigs. Portava el nom de llurs filles.

Durant tota l'actuació de la Mar se sentia soroll de converses. Va costar de captar l'atenció. La mainada prop de l'actriu era una cosa, però més enrere era un guirigall. Hauria passat el mateix si els adults haguessin pagat una entrada i s'haguessin assegut al costat dels seus infants en un local tancat?

Per altra banda, a qui se li va acudir programar l'acte tan aviat? Sota el sol, a plaça a 2/4 de 6, no s'hi podia estar.

***La Mar Regot Valero i la Lluna Regot Valero,
a cal Ponis del carrer sant Feliu.
Tarda del 20 d'agost de 2020***

Les dues filles del Jordi i de l'Àngels em reben a casa seva. Sí, llurs pares venien de Barcelona i, buscant un recer a prop, es van instal·lar a Sant Llorenç Savall. Era a la meitat dels vuitanta del segle passat. Hi venien com a "Titellaires". Una raresa. En aquells anys, al poble només es sentia el soroll dels telers dia i nit, adelerats a fer metres i metres de roba. Van ser mirats com a forasters i ben estranys.

Les dues coincideixen que, de petites, es van atipar de veure espectacles de titelles que els pares rebien, gravats d'altres companyies. Això els serviria després per fer les encertades programacions del Festival. Estaven immersos en el tema i alhora preparaven els seus espectacles que duïen aquí i allà.

Quan van encetar el primer Festival, la Mar tenia dos anys. Després va venir la Lluna. Recorden que, de nenes, el seus pares desapareixien durant els caps de setmana del Festival. Hi havia qui en tenia cura, però. Em comenten també que el Jordi, el seu pare, perdia uns quilos aquells dies d'anar tant de bòlit amunt i avall. I mira que no n'hi sobrava pas cap, de quilo! Havia de resoldre qualsevol problema que sorgís. Ja comptava amb altres mans que l'ajudaven, però havia de ser ell al capdavant de tots els detalls. Haviem embastat alguna conversa mentre ell, enfilat a l'escala, revisava una connexió elèctrica o bé apilava cadires després d'una actuació.

Em van ensenyar cofoies un àlbum de fotografies dels personatges que anaven creant per les diferents històries a presentar. Els feia molta gràcia el Bepo, un titella tot terreny que feia d'enllaç entre escenes o bé entretenia el públic en un moment donat. Al darrer cartell del Festival del 2009 hi apareix aquest simpàtic Bepo.

La Mar actualment està posada en les arts escèniques, no exclusivament en els titelles. Està en la línia apresada a casa, amb uns pares que van estar moltes estones davant d'un públic que se'ls escoltava embadalit, bo i seguint atentament els moviments de les seves criatures: els titelles i les marionetes.

"*Molta merda, Mar*" que es diu des de fa molts anys als artistes, volent indicar que tinguin molt èxit de públic. La cèlebre frase prové dels temps en que es viatjava amb tracció animal i les bèsties deixaven les seves toves pels carrers propers al lloc on se celebrava la funció.

***El Centre de Titelles del Vallès, companyia
Trac-Trac a Sant Llorenç Savall des de 1990***

Des de començaments dels anys setanta es fa una revolució, un canvi substancial en el teatre de titelles a Catalunya. Es pretén anar més enllà de les representacions a base d'uns prototipus que viuen peripècies que acaben amb persecucions a cops d'escombra, adreçats bàsicament a la canalla. Es busquen nous arguments de la rondallística: llegendes, contes d'autor i creacions de collita pròpia. Es confeccionen expressament els titelles adients per a cada història. Ells manipulen, però també fan d'actors. Entren i surten de darrere del castellet. S'esforcen a usar una bona llengua catalana, en uns temps en que es reivindicava la normalització del català als centres educatius. Els mateixos titelles

entren a les escoles: l'Àngels i el Jordi interaccionaran sovint amb l'escola Josep Gras del poble.

Per altra banda, es creen els estudis de teatre de titelles a l'Institut del Teatre de Barcelona. Mica en mica, s'intenta atraure el públic adult amb la celebració de festivals que presenten el que es fa arreu d'Europa i més enllà. Malden per inereçar-hi els adults. A vegades es crea el títol de teatre d'objectes per a fugir de l'apel·latiu de titelles que se circumscriu sobre tot a la mainada. I molt important, s'enceten infraestructures que donaran feina remunerada a les noves companyies: Cicle de Teatre de Cavall Fort al teatre Romea de Barcelona; Moviment Rialles -1972- i Pedagogia de l'Espectacle -1975-, ambdues nacudes a Terrassa, extenent-se amb els anys, arreu de Catalunya. La companyia Trac-Trac s'inscriu doncs en aquest riu cabalós que revitalitza el país amb l'art de la representació de titelles.

Els Trac-Trac creen *"La increïble història del cavaller Joanot Bambalines"* estrenada el 1991 al Festival de Teatre de Tàrraga. En anys posteriors presenten: *"Detritus tremens"* (1993), *"El llibre de la selva"* (1993), *"El taller de Geppeto"* (1994), obra que més tard ha esdevingut *"El taller de somnis"* i *"Els mons de la Nuri"*, per citar les obres que apareixen al llibre de Josep A. Martin «El teatre de titelles a Catalunya», editat amb motiu del 20è aniversari de Pedagogia de l'Espectacle (Fundació Torre del Palau), el desembre de 1995. Encara que el llibre aparegués l'abril de 1998, publicat per les edicions de l'Abadia de Montserrat.

De la Primera edició del Festival de Teatre de Titelles de Sant Llorenç Savall (1996) a la Catorzena edició (2009)

Vet aquí un breu recull de cites del programes de mà de diferents edicions:

"I els titelles ens poden servir d'excusa perfecta per descobrir el singular entorn natural d'aquest racó encara poc conegut del Vallès"

deia l'alcalde Magí Rovira el 1998. I tenia raó, perquè els visitants tenien una ocasió per descobrir el poble i el seu magnífic entorn natural tot pujant a gaudir del Festival. Val a dir que el Magí va ser el corifeu del Festival perquè hi creia.

"També volem fer esment dels artistes participants, ja que no es tracta simplement d'un espectacle: és també un valuós taller d'experiències on es poden intercanviar idees, conceptes, amistat"

afirmava l'Olga Olivé el 2000. Remarcava l'intercanvi que possibilitava el Festival entre els titellaires.

"Aquests nou anys han servit per apropar l'art dels titelles a un públic que desconeixia que també hi ha espectacles al seu gust, a la seva mida"

de la carta de presentació signada pel Magí, l'Àngels i el Jordi conjuntament del 10è Festival el 2005. El gran propòsit de fer conèixer aquest art teatral als adults i guanyar-se'ls, superant així la creença que anava destinat solament a la mainada.

El Ricard Torralba parlava dels 14 anys d'experiència i donava com a consolidat el Festival a la presentació del 2009. Però malauradament aquella fou la darrera edició. Aquell mateix any, el Festival es va estroncar. En vam parlar animadament a la seva casa del Serrat. El Ritxard em confessava, satisfet, com es va emocionar en una sessió al menjador de l'escola amb un grup argentí que presentava "Hansel y Gretel". Se'l van posar a la butxaca. Desgranant algunes raons del daltabaix, em comenta que hi va contribuir la negativa de la Caixa de Sabadell a seguir col·laborant. També la poca il·lusió demostrada per la Diputació i la Generalitat, que mai hi van apostar decididament, suposant una sagnia econòmica per a l'ajuntament, que n'era l'organitzador. Sens dubte, també contribuïren a la seva fi les males relacions entre la parella fundadora i els "barrufets rondinaires" del mateix poble, que no s'ho sentien prou seu. Comentant també amb el Magí, al carrer de Barcelona, em deia que l'il·lusionava convertir Sant Llorenç en la Fira de Tàrraga del teatre de Titelles. Sobretot perquè ells mateixos, els alcaldes, també n'havien descobert el món fascinant.

En aquest moment es pot parlar, però, de la solidesa del Centre de Titelles de Lleida que organitza una fira pels vols del primer de maig, i ja van per la trentena! Darrerament ha començat una iniciativa d'uns ajuntaments del moianés portant a cada poble sessions de titelles a l'estiu.

Després del 2009

Em va sobtar que tot aquell esforç de catorze anys no cristal·litzés d'alguna manera en una presència sostinguda dels titelles al poble. Evidentment no en la forma intensa del Festival, però almenys amb noves sessions al llarg del l'any. Com si no hagués passat res, sense memòria del que va suposar el plaer i l'esforç de rebre l'art de grups potents de Catalunya, de la resta de la península, d'Itàlia, de França, de Sudamèrica... Amnèsia, desgana. Com pot ser que es sigui tan mesell! Ara ja ni s'escolta el soroll de la zona industrial, els sotrac dels telers. Trac-trac, silenci.

Per la meua part trobo a faltar aquells caps de setmana que pujava rabent de Terrassa per no perdre'm el Festival de Titelles de Sant Llorenç Savall. Al darrer Festival, sortosament, hi vaig portar la meua companya i el vailet belluguet que tenia i que va seguir fascinat unes quantes sessions. Val a dir que erem molts els que hi assistíem, però pocs per l'envergadura del muntatge del Festival, com em raonava un veí de casa.

Titellaires

UNA PRODUCCIÓ DEL
CENTRE DE TITELLES DEL VALLÈS

The background image shows four glass bottles of La Ratafia liqueur on a wooden surface. The bottles vary in shape and size, some with cork stoppers and others with screw caps. The liquid inside is a deep reddish-brown color. The text is overlaid on a semi-transparent white background.

La Ratafia

Molt més que un licor

La Ratafia és un licor antic, amb aires de màgia. Reconèixer i recollir les plantes en el territori on vivim, posar-les a macerar, esperar, filtrar, embotellar i esperar novament, aconseguint un gust diferent cada vegada... Tot plegat ens recorda altres temps, quan la gent coneixia molt més el que l'envoltava, probablement perquè es jugava la pròpia supervivència. La Ratafia uneix tradició, coneixement del territori i dels seus recursos i un respecte per les plantes que ens envolten i que tant ens donen. Sant Llorenç Savall té la sort de tenir un medi ben preservat i molt divers, on hem trobat més de set-centes espècies vegetals diferents. Està en les nostres mans valorar aquest fet i ajudar a la seva preservació.

Les begudes alcohòliques o espirituoses formen part de la història i probablement de la prehistòria de la humanitat, com ho demostren la cervesa i l'hidromel dels celtes, la «chicha» dels Andes, el vi mediterrani, el whisky escocès o el sake japonès, entre d'altres. Ja sigui per la fermentació dels sucres de cereals o fruites, o per destil·lació, el producte final conté en major o menor grau alcohol etílic o etanol, entre 5 i 15° en el cas de les fermentacions i entre 15 i 45° (o molt més) en el cas de les destil·lacions. Entre els destil·lats trobem la beguda que ens ocupa, la Ratafia, un macerat artesanal o casolà, en anís dolç o en aiguardent sec.

De Ratafies se'n fan en altres indrets, com ara a França, a Itàlia o a l'Aragó, però la Ratafia catalana té una llegenda pròpia narrada, segons diuen les cròniques, per en Jacint Verdaguer. Segons el poeta tres bisbes catalans signaven un acord en una masoveria i el masover els va treure un licor que feien a la casa. Sorpresos pel bon gust que tenia la beguda, li van demanar el nom i van quedar parats que no en tingués cap. De comú acord van decidir anomenar-la ratafia, que en traducció lliure és un «queda signat», com l'acord que havien pres. «*Se non è vero, è ben trovato*» que diuen els italians.

Fa anys que faig Ratafia, però encara fa més anys que la conec. Una bona amiga gironina em va introduir en la seva ciència. A casa seva coneixien les plantes del voltant i hi havia tradició de fer preparats per guarir malures diverses. La Ratafia es considerava un digestiu, no una beguda alcohòlica, com aquelles aigües del Carme d'altre temps que venien a les farmàcies. Ara aquesta amiga coordina la maceració i filtració de la Ratafia de tot el poble on viu.

Mirem com es prepara aquest beuratge...

Si utilitzem un anís dolç no caldrà afegir sucre, però si utilitzem aiguardent sec ho hauré de fer en una proporció de 250 a 300g de sucre per litre. En ell macerem les plantes que collim, concretament durant quaranta dies a sol i serena. D'aquesta manera rebrà l'escalfor del dia i la fresca de la nit. Així les plantes aniran alliberant els seus principis i enriquint el licor. Les posarem en un recipient tapat, que farem que respiri de tant en tant. En el meu cas utilitzo un recipient de vidre de boca ampla i evito que el sol el toqui directament durant tot el procés de maceració.

L'element distintiu de la Ratafia són les nous verdes, esberlades, aixafades o amb talls superficials. Però ull!, si en posem massa, a més del preciós color que dona al licor, pot donar un punt excessiu d'amargor. No és recomanable utilitzar més de 3 o 4 nous per litre.

Les plantes es cullen per volts de Sant Joan. Hi tenen cabuda totes les espècies considerades digestives i algunes altres que la tradició inclou per motius etnobotànics diversos, alguns d'ells lligats a la màgia.

D'algunes posarem les arrels, d'altres la part aèria, millor amb la flor (com amb la farigola), d'altres les fulles (com amb la melissa) i d'altres només les flors (com ara amb la malva). Fins i tot podem posar escorça, com la canyella, fruits com l'anís estrellat, o llavors com les del fonoll. Fins a cinquanta plantes diferents consten en algunes tradicions ratafieres. Podem utilitzar plantes fresques o seques, tenint en compte que aquestes últimes tenen els components més concentrats i, per tant, s'han de posar en menys quantitat. Només hi ha una regla: la barreja ha de ser harmònica, barrejant suaument gustos i olors, sense que prevalgui cap planta. Hi haurà anys que trobarem unes espècies vegetals i d'altres anys unes altres. L'elaboració de Ratafia és personal i varia-

ble, cada any diferent segons com ha estat la primavera, segons el lloc on vivim i segons quan fem la collita.

En la ratafia que he elaborat aquest any, després d'una primavera esplèndida, hi he posat les plantes següents: melissa (*Melissa officinalis*), donzell bord (*Artemisia verlotiorum*), sajolida (*Satureja montana*), farigola (*Thymus vulgaris*), un xic de ruda (*Ruta chalepensis*), timó (*Teucrium polium*), farigola mascle (*Coris monspeliensis*), sempreviva borda (*Helichrysum stoechas*), romaní (*Rosmarinus officinalis*), saüc (*Sambucus nigra*), orenga silvestre (*Origanum vulgare*), alzineta (*Teucrium chamaedrys*), cap d'ase (*Lavandula stoechas*), flors de fonoll (*Foeniculum vulgare*), esfernallac (*Santolina chamaecyparissus*), menta borda (*Mentha suaveolens*), herba de la feridura (*Sideritis hirsuta*), menta boscana (*Mentha longifolia*), malva (*Malva silvestris*), rosella (*Papaver rhoeas*), herba del traïdor (*Prunella grandiflora*), herba de la pedreta (*Lithospermum officinale*), arròs de pardal (*Sedum sediforme*), esbarzer (*Rubus ulmifolius*), plantatge de fulla estreta (*Plantago lanceolata*), bardana (*Arctium minus*), herba dels cantors (*Sisymbrium officinale*), capferrada (*Centaurea collina*), blenera (*Verbascum pulverulentum*), card marià (*Silybum marianum*), alfàbrega boscana (*Satureja vulgaris*), trepó ploraner (*Verbascum si-*

nuatum), escabiosa boscana (*Knautia dipsacifolia*), betònica (*Stachys officinalis*), llozer silvestre (*Laurus nobilis*), pericó (*Hypericum perforatum*), llavors de ginebró (*Juniperus communis*), nou moscada (*Myristica fragrans*), cardamom (*Elettaria cardamomum*), coriandre (*Coriandrum sativum*), boixac (*Calendula arvensis*), te de roca (*Jasonia saxatilis*), camamilla (*Matricaria chamamilla*), espígol (*Lavandula angustifolia*), pètals de rosa (*Rosa canina*), ortiga (*Urtica dioica*), menta poliol (*Mentha pulegium*), marialluïsa (*Aloysia citrodora*), llavors d'anís (*Pimpinella anisum*), llavors de fonoll (*Foeniculum vulgare*), anís estrellat (*Illicium verum*), buglossa (*Anchusa italica*) i...les nous verdes (*Juglans regia*). En total cinquanta-tres plantes diferents. Hi ha anys que hi ha més plantes, anys que n'hi ha menys, cada any apunto les que he posat a macerar i la barreja no ha coincidit mai.

La major part de les plantes són agafades al terme municipal de Sant Llorenç Savall o molt a prop. D'altres les cultivo al pati de casa. Les espècies i llavors són comprades. Cada any, durant els mesos de maig i juny, és una festa anar-les a buscar en diferents sortides i posar-les a assecar al porxo, tot esperant el moment d'haver-ne arreglat la majoria. Les de floració més tardana les afegeixo fresques.

Un cop enllestida la maceració es procedeix al filtratge i la Ratafia s'embotella. Ha de reposar fins al novembre, seguint la tradició fins a Tots Sants. El licor madurarà a l'ampolla, canviant completament el seu gust.

Només ens quedarà gaudir-la en bona companyia.

Salut!

Quatre plantes llorençanes que
podem afegir a la nostra Ratafia.

De dalt a baix i d'esquerra a dreta:

Herba del traïdor
(*Prunella grandiflora*)

Te de roca
(*Jasonia saxatilis*)

Sempreviva borda
(*Helichrysum stoechas*)

Sajolida
(*Satureja montana*)

Lacera

*Butlletí de l'entitat Lacera
Cercle d'Estudis Llorençans*

Sant Llorenç Savall, novembre MMXX